

pulars en castellà foren *cardo arrecife*, *alcaneria* i sobretot *alcaucil*, d'ús encara general a les terres de llengua castellana on es fa bastant la carxofa, o sigui Andalusia i alguns països americans; *alcachofa* s'usa com a castellà sobretot a Aragó, Albacete, Múrcia i entorn de Madrid, però poques se'n fan a la «meseta» i menys a Terol i Albacete; i en canvi el País Valencià i el Princ. n'exporten (allà el gran centre de producció és entorn de Sant Joan de l'Énova, m'escrivia JGiner i March, 1955).

En català com a nom de l'hortalissa mateixa trobem «*carchofa*: cinara» ja el 1575 en OPou (*ThPu.*, 48a). El nostre botànic musulmà Abenbeklariš observava que *haršafa* és el nom de la llengua clàssica, però com a forma usual a Espanya tant ell com *RMa.* i *PAlc.* ho posen amb *ḥ* (*ḥaršáf*) (*ḥaršáf*); Dozy, *Gloss.*, 85; *Suppl.* I, 362b. Figuradament «una *carchofa*» és una 'mentida, bola' a Monòver (*Canyissaes*, 131). Vulgarment predomina la forma *escarxofa* tant en català central com a Menorca (AFerrer Guinart, *Rond.*, p. xxi).

DERIV.: *Carxofar-se* (mall. «aficar-se un dins cseva; no anar pel mig, amagar-se; com el bessó de la carxofa dins tantes de pells i fulles?»), *BDLC* IV, 382; també bal. *encarxofar-se*, del qual tractà Moll el 1924 (*BDLC* XIII, 352-3); cat. or. *escarxofar-se* 'arrepapar-se': «sa mare el va anar a buscar mentre la seva dona s'estava *escarxofada* al llit», St. Quirze de Besora (1931); Benasc *acorchofà* «acurrucar» (Ferraz, 18). *Carxofada*. *Carxofanda*. *Carxofar m.* *Carxofassa*. *Carxofat* [S. XVII, *DAG.*]. *Carxofer* [1695, Lacav.]. *Carxoferat* [1803, Belv.]. +*Carxofot* val. S. 'innocent, babau' (Enric Valor, c. 1950).

Carxot, *carxotada*, *carxotejar*, V. *carxena*

CAS, I, 'en una eina tallant, el dors o part oposada al tall', germà del cast. ant. *caço*, més tard *recazo* (encara conegut amb aquest sentit, si bé un poc antiquat), d'etimologia incerta; sembla ser el mateix que l'adjectiu cat. comarcal *cas*, del joc de *cas* o *parells* 'parells o senassos', que s'equipara amb oc. *caf*, it. *caffo*, 'imparell'; probablement aquesta forma amb *-f* és l'etimològica i prové de l'àr. vg. *qaḡe* (àr. *qaḡā*) 'clatell del cap', 'dors d'altres membres del cos', també 'revers d'un instrument', que, aplicat al dors de la mà, els jugadors han usat com a símbol del nombre imparell. □ 1.ª doc.: 'dors d'una eina', doc. de 1420; adj., S. XX, però oc. ant. *caf* 'imparell' ja c. 1230 (*Donatz Proensals*).

Sobre *cas* 'imparell' vaig publicar una nota en el *BDC* XXIII, 1935, 283; sobre *cas* 'dors d'eina', en el volum següent (reproduït en *EntreDL* III, 137-8); sobre el cast. *recazo* (i tornant sobre tota la qüestió) en l'article del *DCEC* (en particular III, 1037b36-39, b27, 1038a11-13); remetent als quals, poc convé repetir i menys addicionar. Com a adj. 'imparell' +*cas* és mot rar, que no figura en els diccionaris. Segons el corresponal de la S. F. de l'I. E. C. (c. 1910-15) s'usa en el Berguedà per a 'senàs': «*cas* o *parell*: joc de criatu-

res; tenen closa la mà y pregunten aixís perquè l'altre diguí si 'ls pinyons, confits, etc. que hi tenen són o no són parells; si ho endevina, cobra l'endevineta; si no ho endevina, paga». Jo també ho vaig sentir a Cerdanya (Queixans, 1935), i a Tor i Farrera de Pallars (1932-3): *tal nombre és cas; jugar a cas i parells*. Aranès *tam ò caix*: 'joc de parells i senars' (1924); oc. ant. *caf* (glossat «impar» i «vox indignantis» en el *Donat Pr.*), *caffo*. De l'origen dels mots it. i oc., van tractar extensament Diez, *Wb.*, 361, Schuchardt¹ i d'altres;² predomina entre ells la conclusió, que jo vaig acceptar, que es tracta de l'àr. *qaḡā* 'dors de la mà i d'altres membres', que també s'ha aplicat al 'revers de la moneda, la creu': sigui a base d'aquesta aplicació o per una altra aplicació simbòlica del dors de la mà, és una etimologia que satisfà en l'aspecte semàntic, i que en el fonètic és perfecta (si partim de la pron. *qaḡe* de l'àrab vulgar) admetent només que la *-s* catalana i *-š* aranesa ha substituït en fi de mot la *-f* de les altres llengües: pot ser merament el canvi fonètic *matalaf* > *matalàs*, o bé ajudat per una influència singular.

Sobre *cas* 'dors d'eina' basta quasi del tot el que vaig dir en aquells articles (cf. després, sobre el cast. *recazo*, *Al-And.* xxxiv, 449, amb poca cosa de nou). Apareix primer en el *Llibre del Mustaçaf* valencià, any 1420: «lo coltell sia acerat de tall e de *cas*», i en un parell de textos valencians dels Ss. xv i xvi; entre les dades que ja indicava allà notem que la forma amb *-x* també es troba ací, com a pròpia d'Eivissa (*caix* 'dors del ganivet', *BDC* xxiv, 257). En cast. *caço* en aquest sentit és antic (1365, fi S. xvi), i usada entre altres per Enric de Villena (*RFE* ix, 268). El substituïí més tard el derivat *recazo*, molt usat des del S. xvi, derivat comparable a l'ús que presenta *re-* en molts mots (*recodo*, *reboyo*, *repollo*, etc.): variant quasi només castellana, si exceptuem el menorquí *regàs de ganivet* (mal definit en el *DAG.*). En l'aspecte semàntic el mateix ètmon aràbic té bona aplicació ací, puix que el mot significa el revers de moltes coses: «le dos de la main; envers d'une étoffe; revers dans une médaille; pile d'une pièce de monnaie; verso; le revers d'un instrument», «le dos d'un couteau», i és un mot usat en alguns d'aquests sentits ja en fonts de l'àrab clàssic i en escriptors hispano-àrabs com Aben al-Awwam i Aben-Loyon; *PAlc.*: «*caḡā*: cogote de la cabeça, colodrillo» (148, 149); Dozy, *Suppl.* II, 384.

Si en el *DCEC* no vaig voler dissimular certs dubtes sobre la nostra etimologia és per l'escrúpul que causa el fet que ací, en el substantiu per a 'dors no tallant', el consonantisme etimològic en *f* no es troba enlloc, i la forma és amb *ç* en castellà, on la consonant no és final i el mot apareix en gran abundor, sempre amb *ç*, canvi que només s'explicaria en català: però en tals circumstàncies es fa difícil d'admetre en castellà un catalanisme. El cas és, però, que l'altra etimologia que se n'ha proposat en castellà —i que allí faig també esforços per defensar— fóra, en canvi, en primer lloc, incompatible amb la forma catalana —pasat que aquesia fos manllevada del castellà—, ens